

Nordiska sjuårskriget och Älvsborgs slott

2019-09-29

Ett omfattande och långvarigt krig utbröt i Norden 1563 och det skulle påverka slottet och staden som då höll på att växa fram nedanför dess murar. Några befästningar fanns inte kring Älvsborgs staden, vilken möjligen även kallades Nya Lödöse av invånarna och det fanns inte tid att uppföra några värn när beskedet kom om att danska trupper var på väg.

Dåliga vägar och regnigt väder gjorde att det tog lång tid för den danska armén att nå fram till Älvsborg. Omkring den 7 augusti år 1563 stod man i Halmstad, sju dagar senare i Varberg och först den 22 augusti började danska trupper att nå fram till Älvsborgs slott. De tunga kanoner som skulle användas vid belägringen gick inte att föra fram på land, så de transporterades ombord på 6 fartyg med en hel eskader till skydd som sändes från Köpenhamn fram till Göta älvs mynning.

Redan innan den danska armén nått fram till slottet, brände borgarna i Älvsborgs staden sina hus och flydde in på fästningsområdet. Förutom stadens borgare flydde även många av traktens bönder till Älvsborg när danskarna närmade sig under augusti månad. Totalt fanns det omkring 700 man till fästningens försvar. Men en stor del av dem var alltså borgare och bönder utan någon egentlig erfarenhet av krig. Den militära ledningen på Älvsborg beklagade sig över att dessa var "svåra olydige" och "intet förfarne". Dessa 700 försvarare ställdes mot en dansk armé på cirka 28 000 man.

Kung Fredrik beslutade att hela hären skulle delta i belägringen. Det var naturligtvis riskabelt att låta så mycket soldater slå läger. Faran att det skulle bli brist på livsmedel var uppenbar. Belägringen måste därmed klaras av snabbt för att de danska styrkorna skulle kunna nå framgång. Försvararna fick möjligheten att ge upp, men hövitsmannen på Älvsborg, Erik Kagge,

avvisade det danska kravet. Någon dag senare hade det tunga belägringsartilleriet placerats på åsen sydväst om slottet. En dansk styrka erövrade och befäste Skinnareklippan nära borgens hamn och huvudingång. Inledningsvis var beskjutningen inte speciellt intensiv men efter tre dagar, den 4 september, började danskarna använda det tunga artilleriet. Beskjutningen började tidigt på morgonen och fram emot lunchtid hade de stora kanonerna lyckats rasera en del av muren åt öster. Innan danska trupper hann storma borgen valde besättningen att kapitulera. Soldaterna, borgarna och bönderna fick lämna Älvsborg men Erik Kagge och hans underbefälhavare togs som fångar till Danmark. Det var ett i det närmaste intakt slott som erövrats och krigsbytet var omfattande. I slottet fanns inte enbart kronans skatter utan också egendom, som hörde till borgarna i den rika Älvsborgsstadens samt värdeföremål från åtskilliga bondgårdar i trakten. Danskarna hittade guld, silver, kläde, salt och mycket annat innanför slottets murar. Allt detta fick greve Günther von Schwartzburg i gåva av kung Fredrik som belöning för den snabba och framgångsrika belägringen. Utöver alla dessa värdeföremål tog danskarna 148 kanoner av brons och järn, 37 skeppund krut 6 222 kanonkulor av järn och bly samt 219 av sten, 333 pilar, 400 fotanglar samt mängder av lansspetsar och pikar. I Älvsborgs hamn togs örlogsfartygen Krabaten och Svenska Jungfrun vilka omedelbart införlivades med den danska flottan.

Den främsta orsaken till att man gav upp slottet var inte brist på vapen utan berodde på att manskapet på slottet vägrade fortsätta striden. Många i besättningen utgjordes av borgare och bönder och det är inte märkligt att deras motståndsvilja sviktade när de utsattes för tung artilleribeskjutning. När slutligen delar av försvarsverken rasade fruktade de för sina liv. Domen mot Erik Kagge blev hård. Han fick avträda alla sina egendomar och blev dömd till döden efter kriget.

Danskarna var först något förvånade över hur lätt man tagit fästningen. ”Vi vilja hoppas att om de andre svenskarne icke äro värre eller manligare tänka stå än dessa, bliver all ting godt”.

Återuppbyggnadsarbetet inleddes omedelbart under den danske kommandanten Jörgen Rantzaus ledning. Material och hantverkare skickades till Älvsborg för att inleda reparationsarbetena. Kvar utanför Älvsborg stod det danska härläget. Många soldater hade drabbats av rödsot och alla plågades av svår livsmedelsbrist. Först den 18 september fick hären order om att bryta upp och bege sig tillbaka till Skåne.

Mot slutet av följande år inledde en svensk styrka en belägring av Älvsborg för att återerövra slottet. Denna styrka var inte alls av samma storlek som den danska ett år tidigare, men man lyckades omringa fästningen och hoppades på att kunna svälta ut den danska besättningen. Ännu efter tre månaders belägring hade försvararna inte visat några tecken på att ge upp. Styrkan utanför Älvsborg berövades alla tyngre vapen, då det ansågs viktigare att erövra det starka fästet Bohus. Anfallet mot Bohus misslyckades och man återförde vapen och manskap till belägringen av Älvsborg. Gång på gång lyckades svenskarna slå tillbaka danska undsättningsförsök som kom både över havet och på land. Efter nära fem månaders belägring var försvararna nära att ge upp. De fick då oväntad hjälp från den svenske kungen, som hade tröttnat på den resultatlösa belägringen. Han beslutade sig för att satsa allt på ett nytt anfall mot Bohus. Belägringen av Älvsborg hävdades under första halvan av april månad år 1564. Det innebar att försvararna av slottet kunde få in proviant. Det behövdes för svenska styrkor, som återigen misslyckats med att erövra Bohus återkom och återupptog belägringen under början av maj.

I Danmark pågick samtidigt planeringen för att häva belägringen av Älvsborg. Det tog hela vintern 1564-65 innan man fått tillräckligt med material och pengar att kunna inleda ett nytt fälttåg. I maj

månad år 1565 samlades kring 9 000 danska soldater i Halmstad och började marschera norrut på dåliga vägar. Det dröjde till mitten av juni, innan man nådde fram till trakten av Älvsborg. När denna stora danska styrka närmades sig hävde svenskarna belägringen och drog sig tillbaka till Lerum där det fanns möjlighet att försvara sig mot fienden. Den svårframkomliga terrängen gjorde att man med mindre styrkor framgångsrikt kunde försvara sig mot numerärt överlägsna motståndare.

Det danska lägret upprättades på Gullbergs äng. Nästan omedelbart uppstod problem med livsmedelsförsörjningen. Danska rapporter berättar att cirka 300 knektar dött av hunger och man begärde att fartyg med förnödenheter skulle skickas till området. På andra sidan bergspassen i Lerum fanns vid samma tid omkring svenska 10 000 soldater. Även dessa led brist på livsmedel, dessutom härjade sjukdomar svårt bland trupperna. Detta gjorde att ställningarna vid Lerum övergavs redan under juli månad.

Under tiden hade danskarna fått proviant och förstärkningar, så de utnyttjade omedelbart tillfället att rycka fram mot Ale och Flundre härad och där bränna gårdar och plundra. Den svenska armén härjade samtidigt i Marks härad.

Området kring Älvsborg drabbades mycket hårt av dessa strider. I Sävedals och Askims härad samt Angereds socken brändes 329 gårdar, 37 halva gårdar och 10 torp. Knappt 70 gårdar (eller 20 procent) lyckades klara sig undan förödelse i samband med kriget. Allt jordbruk måste ha avstannat och gjort det allt mer omöjligt att försörja en armé i området. Vilka förhållanden den hemlösa bondebefolkningen levde under kan vi knappast föreställa oss.

Prövningarna för områdets befolkning var inte över i och med denna våldsamma ödeläggelse. Redan följande år gjordes ett nytt försök av svenska styrkor att återerövra Älvsborg. Under två månader belägrade flera tusen svenska soldater slottet. De tvingades till slut att bryta belägringen dels på grund av brist på livsmedel dels för att danska förstärkningar var i antågande. Slaget mellan svenskar och danskar böljade fram och tillbaka utmed Göta älvs dalgång samt i dalgångarna upp mot Lerum och Alingsås. Området med utbrända gårdar och ödelagda jordbruksmarker blev allt större under år 1566. Till slut blev den svenska armén kraftigt decimerad och försvagad och tvingades att ge upp. Danskarna började då omedelbart att lägga upp nya lager vid Älvsborg och drog bort större delen av armén från slottet. Kvar lämnades knappt tusen soldater.

Den nya danska befälhavaren på slottet, Jens Kaas, inledde omedelbart nya bygnadsprojekt. Han beordrade bönderna på Hisingen, både de f.d. svenska socknarna Lundby och Tuve samt bönderna i Björlanda, Torslanda, Fotö, Öckerö, Hönö, Hälsö, Björkö och Grötö att arbeta och föra material till fästningen. Troligen hade detta område klarat sig relativt oskatt undan konflikten och det var därför lämpligt att begära dagsverken från Hisingen och norra skärgårdens bönder.

Problemen vid slottet var många år 1567 till 1569. Den danske befälhavaren hade inte tillräckligt med pengar att betala sina trupper och garnisonen var nära myteri. Skattkammaren vid slottet i Marstrand tömdes gång på gång för att betala Älvsborgs knektar. Dessutom var det fortsatt svårt att skaffa fram livsmedel. Slottets garnison fick till stor del lita till fartyg, som levererade kött och spannmål från Danmark samt sill från Marstrand.

Efter några år av relativt lugn vid älvmyrningen återkom svenska styrkor år 1570. Deras uppgift var att befästa Gullbergsskippan och på så sätt försvaga Älvsborg. Arbetet på denna nya befästning kom inte speciellt långt innan freden i Stettin den 13 december 1570 avslutade kriget. Sverige återfick Älvsborg och området däromkring mot att man betalade 150 000 riksdaler.

Hälften av detta belopp skulle betalas den 7 juni 1571 då slottet skulle återlämnas. Men det var inte lätt att samla in 75 000 riksdaler till utsatt datum. Överlämnande fick vänta tills den 24 juli, då Bengt Bengtsson Gylta tog emot Älvsborg slott.^[1]

^[1] Berg, W., *Elfsborgs slott*. s. 153-187.

Bilden i sidhuvudet är hämtad från Göteborgs stadsmuseum, [Carlotta](#): Elfsborgs slott omkring 1559.

Referens

Berg, Wilhelm, *Gamla Elfsborg.*, Stockholm, 1882

Text av: Universitetslektor [Per Hallén](#), Institutionen för Ekonomi och Samhälle, avdelningen för Ekonomisk historia, Handelshögskolan vid Göteborgs universitet.